

Sosial ekskludering av unge med innvandrerbakgrunn

– den relasjonelle, stedlige og politiske dimensjonen¹

Katrine Fangen

Forskning på sosial ekskludering retter oftest søkelyset mot utdanning og arbeid. For unge med innvandrerbakgrunn kan den relasjonelle, den stedlige og den politiske dimensjonen i mange tilfeller være like viktig, fordi disse dimensjonene er sentrale for deres følelse av tilhørighet, identitet og aksept. I denne artikkelen vil jeg analysere erfaringer med inkludering og ekskludering blant unge med innvandrerbakgrunn langs disse dimensjonene, samt se på hvilke strategier de utvikler for å unngå å bli ekskludert. De empiriske eksemplene er primært hentet fra prosjektet EUMARGINS (2008–2011) som handler om inkludering og ekskludering av unge voksne (18 til 25 år) med innvandrerbakgrunn i sju nasjonale kontekster. Et par eksempler er også hentet fra mitt forrige prosjekt om norsksomalier (2003–2008). Begge studiene er basert på livshistorieintervjuer, med vekt på opplevelser av inkludering og ekskludering på forskjellige arenaer gjennom livsløpet.

Forskning på sosial ekskludering retter oftest søkelyset mot utdanning og arbeid, men for unge mennesker kan andre dimensjoner være like viktige (jf. Heggen 2003), blant annet den relasjonelle, den stedlige og den politiske som utgjør dimensjonene jeg vil konsentrere meg om i denne artikkelen. Graham Room (1995) lanserte i midten av 1990-årene tanken om «multi-dimensional disadvantage» og trakk særlig frem betydningen av å se på nabolagets ekskluderende virkning. Senere har forskere betonet andre dimensjoner som den relasjonelle, det vil si inkludering og ekskludering mellom ulike individer og grupper (Weil mfl. 2005) samt den politiske dimensjonen, som ifølge Janie Percy-Smith (2000) ofte neglisjeres i forskning på sosial

ekskludering. Ingen av disse forskerne betviler betydningen av arbeid og utdanning for sosial ekskludering², men de betoner at andre arenaer også er sentrale. De relasjonelle, stedlige og politiske dimensjonene ved sosial ekskludering bidrar til å løfte frem individets følelse av tilhørighet, identitet og aksept. Med et slikt perspektiv tilføres noen viktige nyanser til de mer tradisjonelle perspektivene på sosial ekskludering.

I denne artikkelen skal jeg se nærmere på hvordan unge med innvandrerbakgrunn selv definerer sin situasjon, og hvordan de utvikler strategier for å unngå å bli ekskludert. Det som vektlegges, er de unges *opplevelse av ekskludering* mer enn den objektivt målbare vurderingen av om de er inkludert eller ekskludert. Statistikk viser at unge voksne etterkommere (barn av innvandrere) under 25 år ligger nært opp til den unge majoritetsbefolkningen når det gjelder andel aktive i jobb og utdanning (Olsen 2009). Men det betyr ikke nødvendigvis at de føler seg inkluderte. Selv unge med innvandrerbakgrunn som tar høyere utdanning eller har fått stabile og godt betalte jobber, beretter om opplevelser av ekskludering enten i nabolag eller i andre sosiale sammenhenger.

I denne artikkelen vil jeg for det første se nærmere på hvem de unge med innvandrerbakgrunn føler seg ekskludert av, og i hvilke sammenhenger de føler seg ekskludert. Deretter vil jeg analysere de unges opplevelse av inkludering og ekskludering i nærmiljøet. Dette er nært relatert til hvor de føler seg hjemme, og hvor de føler seg fremmede, samt hvilke fellesskap de opplever som relevante. Til slutt vil jeg se på hvordan politiske rammer satt av nasjonalstaten spiller inn når det gjelder de unges opplevelse av inkludering og ekskludering og hvilke konsekvenser dette får for de unges selvdefinering.

Metodisk bakgrunn

De empiriske eksemplene i denne artikkelen er primært hentet fra prosjektet EUMARGINS³ (2008–2011) som handler om inkludering og ekskludering av unge voksne (18 til 25 år) med innvandrerbakgrunn i sju nasjonale kontekster. Et par eksempler er også hentet fra mitt forrige prosjekt om norsk-somalierne (2003–2008). I begge prosjektene har intervjuene dels blitt utført av meg, dels av forskningsassistenter. Begge studiene er basert på livshistorieintervjuer, med særlig oppmerksomhet rettet mot opplevelser av inkludering og ekskludering på forskjellige arenaer gjennom livsløpet.

Intervjuene varte i gjennomsnitt i én til to timer. Når jeg siterer fra intervjuene, har jeg redigert noe i teksten slik at den blir mer grammatisk korrekt, samt utelatt noen unødvendige fyllord. Hensikten er både å gjøre sitatene

mer leservennlige, men også å ivareta integriteten til informantene i og med at muntlig språk ofte kan se naivt og klossete ut på trykk. Jeg har imidlertid vært opptatt av å bevare meningsinnholdet i sitatene i tillegg til at ordbruken er informantenes egen. Informantenes navn er anonymisert ved at jeg har valgt fornavn som er vanlige i det landet informantenes foreldre kom fra.

I EUMARGINS rekrutterer vi informanter både ved å ta direkte kontakt med unge med innvandrerbakgrunn i ulike deler av Oslo sentrum (øst), i enkelte drabantbyer, ved å oppsøke organisasjoner eller møtesteder samt via nettverkene til unge med innvandrerbakgrunn som vi kjenner fra før. Studien vektlegger de levde erfaringene til unge med innvandrerbakgrunn og belyser et mangfold av ulike opplevelser med inkludering og ekskludering.

Sosial ekskludering

Tradisjonelt har samfunnsforskere definert sosial ekskludering som det å være «utenfor de strukturerende arenaer av skole og arbeidsliv» (jf. Raaum mfl. 2009). Men som Kåre Heggen (2003:7) påpeker, er ikke lønnet arbeid lenger nødvendigvis den mest sentrale arenaen for unge voksne. Derfor må forskning på sosial ekskludering inkludere unges posisjon på andre arenaer som skole, familie og vennegrupper (ibid.). Vi kan også legge til nabolag og det politiske og sivile samfunn. Argumentet for et slikt utvidet arbeidsområde for forskningen på sosial ekskludering er også nært relatert til ungdomsforskningens tematisering av den utvidete ungdomsfasen, i og med at det ikke lenger er noen markert overgang mellom ung og voksen. Ulike livsstiler, hobbyer og subkulturelle identiteter kan spille en rolle som alternative arenaer for identifisering og inkludering i mange år etter at en ung person juridisk sett er blitt myndig. Det å utsette innpass i «voksensamfunnet», definert ved det å ta høyere utdanning, få jobb, etablere egen familie samt kanskje delta aktivt politisk, kan også ses som en alternativ strategi som gir de unge et frirom med mulighet for større grad av egendefinering (Fangen 1992). Ungdom som står utenfor både utdanningssystemet og arbeidsmarkedet, er ut fra objektive mål ekskludert, men samtidig kan deres deltagelse på alternative arenaer være en viktig kilde til tilhørighet og følelse av uavhengighet og følgelig gi en subjektiv opplevelse av inkludering.

Selv om man kanskje skulle forvente at de fleste foretrakk inkludering fremfor ekskludering, er det mulig at noen unge mennesker også *velger* å stå utenfor i en periode (Raaum mfl. 2009). Noen er skoletrøtte, andre er eventyrlystne og drar på lange reiser i andre land. Noen blir stående utenfor på grunn av omstendigheter som i en periode gjør full deltagelse vanskelig, som

for eksempel barnefødsel i ung alder. Det å inneha en marginal posisjon en periode trenger ikke være katastrofalt, særlig ikke hvis man tilegner seg andre erfaringer som kan være kompetansegivende i deler av arbeidslivet. Hvor lenge man har stått utenfor, kan imidlertid ha betydning for hvordan det oppleves, og hva som er konsekvensene (Room 1999:168).

Teun van Dijk (1992) har argumentert for at en ensidig vektlegging av hva individet «mangler» (av ferdigheter, kapital, helse eller selvtillit) kan føre til en form for forklaring som legger skylden på individet selv, såkalt «blaming the victim». Like viktig som å se på individets ressurser (eller mangel på sådanne) er det å diskutere hvordan samfunnet (gjennom politiske ordninger) eller ulike representanter for voksensamfunnet stempler bestemte kategorier av unge eller på andre måter hindrer dem i å få innpass.

De ekskluderte utgjør ingen ensartet og stabil gruppe. Et dynamisk perspektiv må vektlegge overganger mellom inkludering og ekskludering i enkeltpersonens liv og analysere hva det er som bidrar til slike overganger. Ved å se sosial ekskludering som en prosess unngår vi å fikserer forklaringene til en enten-eller-situasjon (Weil mfl. 2005). Ved å se nærmere på hele livsløpet kan vi vurdere de unges ulike forsøk på å unngå ekskludering, og vi kan også se hvordan de i enkelte perioder ser ut til å akseptere ekskluderingen eller kanskje til og med aktivt bidra til den.

Den relasjonelle dimensjonen

Mens fattigdomsbegrepet retter oppmerksomheten mot lav inntekt, retter begrepet sosial ekskludering oppmerksomheten mot sosiale relasjoner. Å være ekskludert handler om å stå utenfor «mainstreamsamfunnet», og det angår således ikke bare økonomiske forhold (Room 1995, Fløtten 2003:87).

Det relasjonelle handler på den ene siden om hvem det er som ekskluderer – i de tilfeller man kan snakke om at ekskluderingen utføres av noen (individer eller grupper). Dersom man kan snakke om bestemte utøvere av ekskluderingen, kan man videre spørre seg om ekskluderingen er intendert, eller om det bare er den unge som opplever den eller de andres handlinger eller væremåte som ekskluderende. Det er et klart relasjonelt aspekt ved ekskludering i utdanningssystemet og på arbeidsmarkedet, især når opplevelsen av ekskludering er knyttet til hvordan en bestemt lærer eller arbeidsgiver opptrer. Her er jeg imidlertid primært opptatt av ekskludering i uformelle sammenhenger, som blant jevnaldrende man kjenner, eller blant fremmede på t-banen samt i relasjon til ulike nærpå personer, som for eksempel egen familie eller slekt.

Mange av de unge vi har intervjuet, forteller at de har følt seg ekskludert av personer de *ikke* kjenner, i ulike situasjoner der de kommer nær innpå dem, som for eksempel på t-banen. Noen av de unge opplever dette såpass ofte at det kan oppleves som en gjennomgående ekskludering fra «samfunnets» side – at de ikke er velkomne i det norske samfunnet, eller lignende. Charles Taylor (1994:25) poengterer at de mer subtile formene for ekskludering som uttrykkes gjennom blikk, grimaser eller andre avvsningsformer kan påføre personen skade fordi det kan oppleves som at samfunnet speiler tilbake et begrensende, foraktfullt eller nedverdiggende bilde. Manglende anerkjennelse eller det å bli oppfattet som noe annet enn det man selv opplever man er, kan virke undertrykkende.

I boken *Mellom to kulturer* (Alghasi, Fangen og Frønes 2006) skrev innvandrere fra ulike land om sine erfaringer med å komme til Norge. Hva de fleste hadde til felles, var en opplevelse av overlegne nordmenn som unngikk blikkontakt, som ikke hilste, eller som ikke sa unnskyld. Lignende fortellinger går igjen i våre intervjuer, blant annet med Ahmed (20) som kom fra Afghanistan til Norge da han var 15 år gammel:

Eh ... jeg synes de var liksom mer ... mere kalde enn vi er i hjemlandet. Det er typisk hjemlandet vårt da, at hvis for eksempel man sitter på T-banen da, sånn ved siden av deg, typisk å snakke med deg, sånn hei hei, hvordan går det, og ... ja ... det er veldig vanlig i hjemlandet vårt. Vi hilser på folk, uansett hvem de er. Vi pleier ikke å være helt stille liksom. Men her er det helt annerledes. Her opplever du vanligvis ikke at noen sitter foran deg og spør «hei, hvordan går det med deg?»

Det som kanskje en ung person uten innvandrerbakgrunn vil tenke på som normalatferd, kan for en ung, nyankommen innvanderer således fortone seg som unnvikende atferd. Slike opplevelser kan føre til følelsen av å være en fremmed – en som ikke er velkommen, og som ikke hører til.

Selv om slik væremåte i de fleste tilfeller ikke er ment å såre, og utøveren kanskje bare oppfører seg slik vedkommende alltid gjør, kan det likevel være skjvheter når det gjelder hvem man oppfører seg neglisjerende overfor. Erving Goffman (1967:63, 67) skriver om normer for seremoniell distanse. Han tematiserer særlig at personer med høy status ignorerer personer med lavere status. Goffman fokuserer på unngåelses- og hilsningsritualer relatert til klasse og status, men han kommer kun indirekte inn på betydningen av etnisitet og rasisme. Det å ikke anerkjenne den andre gjennom for eksempel et hilsningsritual kan være et uttrykk for rasisme når det bunner i en holdning om at den andre ikke er viktig, ikke likeverdig, men i stedet en frem-

med, en utenforstående. Dette kan imidlertid også være knyttet til en form for sjenanse: at den andre er fremmed og derfor vet man ikke hvordan man skal nærme seg vedkommende. Hvordan hilser man som norsk mann på en muslimsk kvinne fra et annet land? Istedenfor å hilse på feil måte synes enkelte at det er lettere å la være å hilse, men konsekvensen er at man ikke anerkjenner den andres tilstedeværelse, noe som kan være mer sårende enn om man hilser på «feil» måte.

Ulike former for ekskludering forekommer også blant jevnaldrende på skolen. Sosiale ritualer i ungdomstiden knyttet til inntak av alkohol oppleves som ekskluderende av en del unge muslimer (jf. Schultz 2007), men også av en del unge med innvandrerbakgrunn med annen religiøs tilknytning. En del av våre informanter beretter om at det ble et mer uttalt skille mellom dem som hadde innvandrerbakgrunn, og dem som ikke hadde det fra og med ungdomsalderen. Abebe (18), som er norsketiopisk og kristen, opplever også festingen som ekskluderende:

Katrine: Hva gjør du i helgene?

Abebe: I helgene ... Nei, altså, når du får deg norske venner, så spør de «blir du med å drikke, blir du med ut?» ... Så hvis du ikke er med dem å drikke ... så faktisk. [...] Du har de innvandrerungdommene som har veldig strenge foreldre, som ikke får lov til å gå ut ... også har du de som får lov til å gå ut ... de kan feste og ikke drikke da ...

Katrine: Men hvordan er dine foreldre, da? Syns de det er ... Gir de deg fri helt til å bestemme selv, eller?

Abebe: Nei, jeg tror ikke de vet at jeg drikker av og til ... jeg drikker ikke mye, da ... for å si det sånn ... men, jeg drikker mindre enn norske, det kan jeg si. Men jeg tror, jeg tror de hadde fått seg litt av et sjokk om de fant det ut ...

Tilsvarende opplevde også Abid (21), som har pakistansk bakgrunn, at festing virket ekskluderende i ungdomstiden:

Et typisk eksempel er jo fester. Det vanlige er at du drikker deg dritfull og fester så lenge du kan. Og det er ikke akseptabelt blant folk som har minoritetsbakgrunn, spesielt ikke de som er muslimer da. [...]. Når du ikke er med på slike fester ... dagen etter er det snakkis; «husker du hva som skjedde på festen og fy søren det var så morsomt», og det får ikke de vært med på. Da blir det er gap, og det blir et større og større gap etter hvert. [...] Etter min mening så er det mange forskjellige årsaker til at folk med minoritetsbakgrunn føler seg integrert eller ekskludert da, for den saks skyld, og hovedårsaken etter min mening er alkoholen.

Forskjeller i religion og livsstil fører til splittelse i jevnaldersmiljøet og følgelig at man inkluderes av noen og ekskluderes av andre. Selv om denne ekskluderingen delvis fremstår som selvvalgt, er det på den annen side en situasjon der Abid uansett må bryte med noen normer, enten de normene som fremføres av vennene som fester, eller de som fremføres av foreldrene som fordømmer dette.

Grovere og mer intendert ekskludering foregår også blant jevnaldrende. Spesielt en del av våre informanter som har vokst opp på mindre steder, har opplevd grovere former for rasisme fra andre ungdommer i nærmiljøet. Kenenisa (20), en ung norsketiopisk mann vi intervjuet på Oslo S, hadde tidligere bodd i en liten norsk bygd. Der hadde han opplevd å bli banket opp, påkjørt av motorsykler og mobbet (ved å bli kalt neger). Han mente at hvis personer som oss (som intervjuet ham) kalte ham neger, gjorde det ikke noe, for da visste han at det ikke var ment sårende, men når det sies med hat av andre ungdommer, da tar han seg nær av det.

Unge med innvandrerbakgrunn reagerer ulikt på rasisme og på det å bli tilskrevet degraderende merkelapper av andre. Noen reagerer med aksept, andre med avvisning eller motstand (Jacobsen 2006:158). En reaksjon er å internalisere bildet av sin underlegenhet, slik at selv om ting endres med tiden, og man etter hvert får bedre muligheter, klarer man likevel ikke forbedre sin posisjon (Taylor 1994). Egen nedvurdering kan således bli den viktigste årsaken til at man forblir i en underordnet posisjon (ibid.). Slike prosesser kan man noen ganger se når unge med innvandrerbakgrunn adopterer det stigmaet som i blant ilegges deres tilhørighet til innvandrer-kategorien eller andre kategorier som «somalier», «svart», «muslim» osv. i offentligheten eller i nærmiljøet⁴. Noen unge menn omfavner for eksempel det fryktinngytende ved det stigmaet de blir ilagt, slik tilfellet var med noen av de unge innvandrerne som holder til langs Akerselva, som Sveinung Sandberg (2005) (og Willy Pedersen) har intervjuet.

Men like vanlig er å se ulike motstandsstrategier mot stigmatiseringen. En variant av dette er å invertere stigmaet ved å gjøre det til sitt eget, slik de unge som Ove Sernhede (2002) studerte i en drabantby i Göteborg, selv brukte rasistiske merkelapper som «svartskalle» og lignende på seg selv. Tilsvarende ser vi blant noen av de unge i Oslos drabantbyer at de bruker uttrykk som «neger», «svarting», «guling» osv. om seg selv eller om hverandre, men da med en ironisk, humoristisk undertone. Dette er en måte å møte rasialiseringen på, ved selv å bestemme hva innholdet i merkelappene skal være. En annen variant som også er velkjent, er at de som nedvurderes, reagerer ved «å snu stigmaet» og selv nedvurdere dem som har definisjonsmakten (om det nå er lærere, andre voksenpersoner eller jevnaldrende).

Et eksempel er når unge muslimer ser ned på unge fra majoritetsbefolkningen fordi de har sex før ekteskapet, drikker alkohol, har manglende respekt for voksenpersoner (inkludert egne foreldre) og ikke tar seg av sine gamle slektninger (men plasserer dem i stedet på aldershjem) (Kusow 2004; Fangen 2008a:103).

Parallelt med hvilke strategier de unge velger i møte med stigmatiseringen, varierer det også hvor sårbare de er overfor signaler fra mennesker som representerer majoriteten. De fleste av de unge vi har intervjuet, har utviklet strategier for å takle rasisme (Fangen 2008a). Annick Prieur (2004:120–121) skriver om den mulige oversensitiviteten til unge når de fortolker svært mange av reaksjonene og ikke-reaksjonene til andre som rasisme. På den annen side uttrykker noen unge forståelse for tilstedeværelsen av fordommer. Det kan ses som en indirekte aksept av rasialiseringen, ifølge Prieur (2004). Andre nedtoner betydningen av rasisme og evner å sette enkelthendelser i et større perspektiv. En vanlig strategi er å tenke på en erfaring med rasisme som noe som ble utført av én person denne bestemte dagen, og at det ikke er uttrykk for en generell holdning, som for eksempel norskafghanske Ahmed (20) sier det:

Det er ikke sann at det er tre som er rasister da, så kan man si at alle nordmenn er rasister. Det er ikke sann. Folk er forskjellige.

I hvilken grad den enkelte velger den ene eller andre strategien i møte med rasisme eller de mer subtile formene for ekskludering, kan ses i relasjon til deres plassering i samfunnhierarkiet, deres sosiale nettverk, deres klassebakgrunn osv. (Fangen 2006). De som har gode nettverk som inkluderer både venner med og uten innvandererbakgrunn, og som har høyere utdanning og en god jobb, ser ut til å være dem som er i best posisjon til ikke la seg såre av krenkelsene i det daglige liv (ibid.). Betydningen av alder og utdanning ser vi for eksempel i følgende uttalelse fra Abid (21), som er norskpakistansk jusstudent:

Jeg var mer mottagelig for det før, ja. Det var, som sagt at jeg ikke hadde nok kunnskap rundt det. [...] Det var jussen pluss alderen, da. Nå er det mye enklere for meg å forstå ting enn det det for eksempel var for seks år tilbake, når jeg gikk på ungdomsskolen. Det var hovedsakelig på ungdomsskolen jeg satt med disse fordommene, da, på en måte at alt som blir sagt mot oss er rasisme. Men etter hvert, med alderen, og du får mer kunnskap, og du snakker med folk som har mer kunnskap og livserfaring, så forstår man at ikke alt er det.

God økonomi, familie, stabil jobb og boforhold er ulike faktorer som virker preventivt mot å oppleve noe som ydmykende (Lindner 2000). Når man har en solid grunnmur å stå på, modenhet, kunnskap som gjør det enklere å sette hendelser i perspektiv, og gode venner fra majoritetsbefolkningen som representerer noe annet enn de fordomsfulle, blir ikke hver enkelt krenkelse så rammende (Fangen 2006).

Den stedlige dimensjonen

Unge mennesker blir ikke bare ekskludert fordi de har lav klassebakgrunn eller på grunn av etniske stigma. Oppvekst i lokalmiljøer med lite ressurser kan også spille inn. Graham Room (1999) påpeker at utilstrekkelige lokalmiljøressurser har en tendens til å forsterke fattigdom og sosial ekskludering. Nabolag og lokalmiljøer kan frembringe bestemte former for sosial ekskludering, fordi de ifølge Pierre Bourdieu (2002:124–125) har høy konsentrasjon av negative (stigmatiserende) trekk. Tilsvarende argumenterer Loïc Wacquant (2007:67) for at stigmatypologien til Goffman (1963) (hvor de tre hovedtypene er fysiologiske avvik, psykologiske avvik og utgruppestatus, gjerne basert på etnisitet, religion og «tribal stigma») burde suppleres med «territorial infamy» – for å illustrere den territorielle stigmatiseringen som forekommer i marginaliserte områder over hele verden. I Norge har vi ingen getto i Wacquants betydning av begrepet (en «rasemessig» eller etnisk enklave som er tett sammenbundet, og som har utviklet egne institusjoner som et substitutt for dem som finnes i det omkringliggende samfunn). Gettoer preges av fire former for rasediskriminering: kategorisering, diskriminering, segregering og vold. Kategorisering forekommer i norske drabantbyer også, om enn i en annen målestokk enn i de amerikanske gettoer. Viggo Vestel (2004) har påpekt utviklingen av kallenavn om enkelte deler av byen på grunn av høy andel innvandrere, som når Gamle Oslo blir kalt for «Lille Karachi», men det kan neppe regnes som et stempel lignende det som kjennetegner de amerikanske gettoene.

I Paris og andre franske storbyer er kontrasten mellom fattige drabantbyer og de mer privilegerte strøkene av byen stor. Typisk er at drabantbyene har høy innvandrерandel og er preget av stor sosial nød (en stor andel av de unge med innvandrerbakgrunn er arbeidsledige) (Body-Gendrot 2002). De franske opptøyene blant unge etterkommere i 2005 og i 2009 kan ses som en reaksjon på manglende innpass i majoritetssamfunnet samt det å leve under elendige materielle vilkår. Flere samfunnsforskere har sett opptøyene i sammenheng

med statens sterke tro på lik behandling av alle, noe som har medført at myndighetene ikke har gjort noe forsøk på å motvirke diskriminering (ibid.).

I Norge hadde vi i 2008 lignende opptøyer blant unge med innvandrerbakgrunn i forbindelse med demonstrasjonene mot israelsk bombing av Gaza-stripen. Om enn i en mye mindre skala enn de franske i 2005 vekket de likevel en debatt om vi vil kunne se en lignende utvikling her. Nå er situasjonen for unge med innvandrerbakgrunn i Oslos drabantbyer svært annerledes enn i de franske drabantbyene. Riktignok viser levekårsstatistikken fra Statistisk sentralbyrå at det er et klart skille mellom øst og vest i byen, og det er et stigma knyttet til de norske drabantbyene også. Stigmaet er delvis knyttet til andel innvandrere, som i Stovner, Alna og Søndre Nordstrand er på over 40 prosent og i sentrum bydel over 50 prosent.⁵ Men drabantbyene i Oslo er langt fra så avsondret fra resten av byen som det en del franske drabantbyer er. Kollektivtransport er velutbygd, og mange unge beboere tilbringer hverdagen andre steder enn i drabantbyen.

I våre intervjuer med unge med innvandrerbakgrunn formidles ulike opplevelser av det å bo i drabantbyen. Opplevelsene rangerer fra distansering til likegyldighet eller identifisering. I Viggo Vestels studie (2004:493) av unge med innvandrerbakgrunn i en av Oslos drabantbyer var det mange som hadde en positiv tilhørighet til drabantbyen. Denne opplevde tilhørigheten hang også delvis sammen med at de følte seg stemplet av utenforstående, som «ser oss alle som utlendinger». Det var den opplevde stigmatiseringen som skapte en felles samhörighet. I våre intervjuer er det en del av de unge som har en tilsvarende positiv opplevelse av å bo i drabantbyen. Men det er også utbredt med en uttalt distansering, særlig hos de unge som har høye ambisjoner når det gjelder utdanning og yrkeskarriere. De føler seg ikke hjemme i drabantbyen, og de tilbringer lite av sin tid der. De benytter drabantbyenes høye andel av innvandrere som en negativ indikator, som sammen med opphopningen av ulike kategorier av ikke-privilegerede blir til noe de tar avstand fra. Mustafa (21), en ung norsktyrkisk mann som holdt på med jusstudier, sa følgende om bydelen han bodde i:

Du merker det med en gang du er der. Det er veldig mange innvandrere. Ikke det at det skal være noe negativt i det, men det er veldig mange innvandrere. De eneste nordmennene som er der, er enten narkomane eller pensjonister som er deprimert. Det er spesielle folk, du ser liksom ikke noen oppegående nordmenn der. [...] Jeg har alltid sagt det til mamma og pappa, la oss flytte ut av det hølet der.

Hvordan unge med innvandrerbakgrunn definerer ulike steder, sier mye om opplevelse av tilhørighet og ekskludering, men også om aspirasjoner for fremtiden. Dette kom også tydelig frem blant fire unge norsketiopiske menn som vi intervjuet på Oslo Sentralbanestasjon, hvorav to av dem ønsket å bli lege, en ville bli designer, og en ville bli sykepleier. Vi kontaktet dem mens to av dem sto og pratet sammen i stasjonshallen. De sa seg villige til å bli intervjuet på kafeen, og etter hvert kom to av vennene deres til. I området rundt stasjonen foregår kjøp og salg av narkotika, men for disse unge mennene representerer området likevel positive muligheter. De forklarte at det er alltid noe som foregår: De blir kjent med nye mennesker, det er alltid noe å se på, og der er mange mulige arbeidsplasser i områdene rundt. Her kan de være uten å bli kontrollert av voksne slektninger, men også uten å måtte forholde seg til enkelte jevnaldrende i sitt nærmiljø som de ikke liker. Likevel har de opplevd at de i disse områdene blir kontaktet av norske som vil kjøpe narkotika, og som tror de er narkotikahandlere bare fordi de har afrikansk utseende og hiphopinspirerte klær⁶. De plasseres da i en kategori som de distanserer seg fra. Drabantbyen der de bodde, definerte de som kjedelig, og som preget av dårlig innflytelse. De som oppholdt seg på kjøpesenteret i drabantbyen, var for dem negative forbilder. De var gjengmedlemmer og innblandet i kriminalitet:

Katrine: Hva er grunnen til at du ikke liker å bo der?

Haile: (20): Av og til er det kaos ... det er ... sånne gjenger og sånn ... pakistanere ...

Katrine: Hva gjør de da ... de angriper vel ikke dere ...?

Abebe: (18): De angriper ikke ... men de bare ... de står sammen ...

Mange av våre informanter poengterer på denne måten at de ikke liker seg i drabantbyen der de bor. I tillegg er det flere av dem, særlig uttalt hos en del med afrikansk bakgrunn, som sier at de ikke liker seg på vestkanten. Flere tok opp dette temaet spontant, uten at vi spurte om det først. Som Abebe poengterte, etter å ha fortalt om stedet der han bor, at «ellers nærmer vi oss ikke vestkanten! [...] Om man er sammen med venner som bor der, så ... Det er ikke der man liker å være!»

I disse tilfellene er det ikke nødvendigvis noen personer som ekskluderer. Gjengen i drabantbyen bare står der, og på vestkanten får de bare en følelse av utilpasshet. Disse følelsene av mangel på tilhørighet henger likevel på et overordnet plan sammen med en opplevelse av ekskludering. Ved å bli i drabantbyen ekskluderes man gjennom å bli assosiert med gjengen og med de stigmatiserte kategorier av mennesker som bor der (selv om det kan diskuteres i hvilken grad dette bildet er fyllestgjørende av drabantbyene), på vest-

kanten er det mangelen på andre med innvandrerbakgrunn som oppleves som ekskluderende.

Disse unge opplever det blandede bymiljøet som best å ferdes i. Det heterogene miljøet gjør at de føler seg hjemme, her kan de være som de vil, og i disse omgivelsene er det mange muligheter for midlertidig jobb mens de fortsatt er under utdanning. Samtidig blir de nettopp i dette sentrumsmiljøet noen ganger ilagt identiteter som ikke passer deres egne identitetsdefinisjoner (for eksempel som narkotikahandlere). Slik feilaktig identitetstilskrivelse kan også ses som en form for ekskludering.

Les Back (2008) har intervjuet unge med innvandrerbakgrunn i London og latt dem markere på kart over byen hvilke områder de føler seg vel i, og hvilke områder de definerer som farlige eller kjedelige. Svarene er ganske klare. Det er i sentrumsområder som representerer mangfold, at de føler seg hjemme, mens i mer høystatusdefinerte områder der det bor få innvandrere, føler de seg ikke vel. Back kaller dette det rasialiserte kart over byen.

På denne måten er ulike steder knyttet til følelser av inkludering og ekskludering. I tillegg til at bolig i vestlige bydeler er for dyre for mange innvandrere som gjennomsnittlig tjener dårligere enn majoritetsbefolkningen, er det også et element av selvekskludering når unge med innvandrerbakgrunn ikke vil tilbringe tid i vestlige bydeler og, senere i livet, ikke vil kjøpe hus i disse områdene (selv om de skulle få råd til det). Den etniske segregeringen av byen markerer en symbolsk barriere som motvirker en reell klassemobilitet for unge med innvandrerbakgrunn.

Den politiske dimensjonen

I det foregående har jeg sett på de unges opplevelse av inkludering og ekskludering i relasjoner og til ulike steder. I dette kapitlet skal jeg se på hvordan unge med innvandrerbakgrunn opplever sin situasjon i Norge med henblikk på deres relasjon til den politiske konteksten. Mike Geddes (1995:8) definerer politisk ekskludering som det å bli isolert fra «mainstream» av det politiske liv og fra beslutninger om eget liv som foretas av andre. Politisk inkludering handler om hvorvidt man opplever at *det politiske systemet representerer en selv*. For unge med innvandrerbakgrunn kan det for eksempel oppleves avgjørende at noen politikere har innvandrerbakgrunn, eller at det de sier, oppleves som relevant. Det handler også om *selv å delta politisk* gjennom stemmegivning eller gjennom å kunne ytre seg politisk i det offentlige rom. I og med at statsborgerskapslovgivningen setter grenser for hvem som tillates å delta politisk, er *statsborgerskapet* også et viktig aspekt ved

politisk inkludering, som Janie Percy-Smith (2000:149) påpeker. Politisk inkludering handler til sist om å *oppleve å bli hørt i møte med* offentlige instanser, som sosialkontor, barnevern eller skole.

Statistikk om unge med innvandrerbakgrunn viser at de er noe mindre politisk aktive (vist gjennom stemmegivning) enn unge uten innvandrerbakgrunn, men det er noen interessante unntak, som blant annet at unge norsk-somaliere er like politisk interessert og like politisk aktive (målt ved antall stemmegivende) som unge uten innvandrerbakgrunn (Fangen 2008a:169⁷, Aalandslid 2006). I uttalelsene fra de unge vi har intervjuet, er det sammen-satte erfaringer med det norske politiske systemet. Norskindiske Shah (18) er et godt eksempel på dette. Han ønsket å delta politisk, men følte han ikke ble hørt – at partiet ikke gjaldt for ham:

Shah: Jeg var én uke i Unge Høyre. [...] Det var sånn ... det var ikke så greit der. [...] Litt rasisme og sånn. [...] Jeg likte meg ikke der. Gikk ut.

Ferdinand: Var det noe du bare følte på, eller var det noen som sa noe eller gjorde noe?

Shah: Nei, du vet alle har ytringsfrihet, men jeg fikk ikke ytringsfriheten jeg ville, og da slutta jeg. Så alle nordmennene fikk ytringsfrihet, men jeg som egentlig er norsk, fikk ikke ytringsfrihet. [...] Jeg trives ikke hvis jeg ikke får si min egen mening.

Likevel valgte Shah å stemme ved valget, men da et annet parti der hans stebror var aktiv deltager og gjorde en god jobb. Her gjenspeiles betydningen av å kunne velge «egne representanter» for politisk mobilisering (jf. Rogstad 2007:63). Shahs opplevelse av selv ikke å få ytringsfrihet handlet primært om at han følte at de andre i partiet ikke var interessert i å høre på når han ville si noe. Det er noe mange nykommere i en sosial setting kan oppleve, mens Shah i dette tilfellet knytter det til å bli ekskludert fra kategorien «nordmann». Det transnasjonale perspektivet i samfunnsforskningen advarer mot en «nasjonal konteiner»-tankegang, der man tar nasjonalstaten for gitt som den avgjørende enheten å analysere (Wimmer og Schiller 2002). Men nasjonalstaten har konsekvenser for politisk ekskludering, som her når en ung mann som har vokst opp i Norge, opplever at det å delta aktivt politisk i realiteten viser seg bare å være tilgjengelig for «nordmenn», men ikke for ham selv, selv om han også er norsk.

I motsetning til Shah opprettholdt norsktyrkiske Mustafa sin partitilknytning selv om han ikke følte seg spesielt inkludert:

Det siste året har jeg vært med i Unge Venstre og stilt opp for kommunestyret. [...] De ringte meg ikke fordi de likte meg så veldig godt, det sa

de rett ut. De ville ha navnet mitt på lista, fordi det så annerledes ut. [...] Når de ringte og sa: «ja navnet ditt, det er annerledes, og vi vil ha det på lista», så sa jeg bare «greit». Det er jo greit. Hvorfor ikke? Jeg hadde ikke noe å tape på det. [...]. Jeg vil komme lenger i partiet ved å ha stått på lista. Det var det jeg tenkte på, at det kanskje kunne gi meg en fordel, enn at fader, de tenker på meg som annerledes. Det var mulighetene jeg tenkte på.

For Mustafa gjør strategiske vurderinger og ønsket om å være politisk aktiv i fremtiden at han velger å overse det krenkende ved å bli brukt som listefyll. Grunnen til å engasjere seg i Venstre (på tross av at han oppfatter SV som «østkantutlendingers» parti) er mulighetene det kan gi, samt at han opplever at de er opptatt av at alle skal ha like muligheter, selv de som kommer fra andre land:

Jeg følte at SV er partiet for østkantutlendinger, der får de aksept. [...]. Det er SV som snakker om Midtøsten, det er de som stiller opp, hvis det er noe om innvandrere. De er liksom for innvandrere. [...] Jeg er ideelt sett enig, men ikke enig sånn som det er i dag. Jeg synes at Venstre er ganske ålreit, at man skal gjøre noe på tvers av grensene, at man skal få komme opp og få muligheter uansett hvor man kommer fra. At grensene ikke skal bestemme, at passet ditt ikke skal styre. Er du flink og klok, så skal du få muligheten.

Deltagelse i det parlamentariske systemet foregår selvsagt innenfor nasjonalstatens rammer. Men nasjonalstatens betydning som fortolkningsramme for opplevelser av politisk inkludering og ekskludering blir også tydelig når man ser på statsborgerskapslovgivningen, som bygger på distinksjonen mellom oss på innsiden og dem på utsiden (Heidar og Semb 2007:322). For å stemme ved stortingsvalg må man være statsborger. Men den symbolske grensen som statsborgerskapet trekker, har også konsekvenser for den identitetsmessige opplevelsen av inkludering (som er et aspekt ved politisk inkludering). Abebe (18), som kom fra Etiopia til Norge for sju år siden, sa at når han fikk innvilget norsk statsborgerskap, ville han føle seg mer norsk, men før det følte han seg bare som seg selv:

Abebe: Jeg kan ikke bli norsk statsborger enda [...], men når jeg blir norsk statsborger, så skal jeg se meg selv mer som norsk. Jeg føler meg ikke akkurat norsk helt ennå.

Katrine: Hva føler du deg som da?

Abebe: Nå? Ikke etiopier heller ... jeg vet ikke ... meg selv.

Det er vanskelig å føle tilhørighet til noe man ikke er inkludert i. For denne unge mannen skaper det å foreløpig være ekskludert fra norsk statsborgerskap en opplevelse av å være ekskludert fra det nasjonale fellesskapet i Norge. Norsk innvandringspolitikk er basert på at alle med oppholdstillatelse har fulle rettigheter, med unntak av stemmerett ved stortingsvalg. Likevel kan det, som vi ser hos Abebe, ha identitetsmessige konsekvenser så lenge man ikke får innvilget statsborgerskap.

Det er ingen automatikk i at statsborgerskap eller fødested gir en følelse av inkludering i det norske nasjonale fellesskapet. Taylor (1998:146) påpeker at det er en innebygd tendens til ekskludering i liberale demokratiske stater fordi demokratiet virker best dersom menneskene føler et fellesskap med hverandre. Han mener det er en utfordring med de innvandrere som anerkjenner og aksepterer de pliktene som statsborgerskapet medfører, samtidig som de ønsker å opprettholde deler av sin egen «kultur» og levemåte. Utfordringen oppstår dersom den dominerende kulturen søker å ekskludere disse andre levemåtene. Vi kan innvende mot dette perspektivet at det er ingen enhetlig nasjonal kultur som ekskluderer, men i stedet en rekke ulike grupperinger, institusjoner og makthavere. De ulike norske partiene tar svært ulike standpunkt når det gjelder for eksempel i hvilken grad muslimske kvinner skal få lov til å bære hijab i politiryket, eller om det skal være lov å opprette egne muslimske skoler. Det er ikke ensidig slik at «den nasjonale kultur» ekskluderer andres levemåte.

For en del unge med innvandrerbakgrunn oppleves det mer nærliggende å engasjere seg i organisasjoner som enten fungerer som brobyggere mellom egen etnisk gruppe og det norske samfunn, eller som innebærer et engasjement kun rettet mot egen etnisk gruppe. I en tidligere artikkel har jeg diskutert disse formene for engasjement blant unge norsksomaliere (Fangen 2007). For en del unge med innvandrerbakgrunn oppleves engasjement i slike etniske organisasjoner mer relevant og også lettere tilgjengelig enn engasjement i norske politiske partier.

Selv om Wimmer og Schiller (2002) advarer mot å ta for gitt nasjonalstatens betydning for inkludering og ekskludering av innvandrere, er det åpenbart ut fra beretningene til de unge vi har intervjuet, at nasjonalstatens grenser og dens politiske system har betydning for opplevelse av tilhørighet eller det motsatte. Det gjelder også ut over selve det parlamentariske systemet, som når vi ser på den dimensjonen ved politisk inkludering som har å gjøre med at man opplever å bli ivaretatt når det foretas beslutninger på vegne av en selv, samt å føle at man blir hørt når beslutninger tas. Denne siden ved politisk inkludering vil slå ut noe ulikt i ulike vestlige land, ut fra hvordan velferdsstaten er organisert. Den norske velferdsstaten represente-

rer den nordiske modellen i Esping-Andersens (1990) typologi, som kjenne- tegnes ved at mye velferd er styrt av statlige organer, og at det i beslutninger legges vekt på det individuelle heller enn kollektive. I møte med det norske velferdssystemet beretter unge voksne innvandrere om opplevelser av så vel inkludering som ekskludering. Det inkluderende aspektet er at ulike etater kan ta ansvar for de unge i de tilfeller der familien ikke stiller opp, eller når familien virker ekskluderende. Det ekskluderende har å gjøre med opplevelsen av ikke å bli ivaretatt når de trenger hjelp fra det offentlige, og saksbehandlerne oppleves som rigide og ikke-empatiske.

Noen av våre informanter har opplevd å få god hjelp fra det offentlige, blant annet fra barnevernet. Det gjelder blant annet norsksomaliske Ahmed, som fikk hjelp av politi og barnevern da det ikke lenger fungerte for ham å bo sammen med sin eldre bror, som var voldelig mot ham:

Jeg måtte bare finne en vei. Det var ikke så lett, for jeg skjønnte ikke systemet her. Kunne ikke snakke med noen, hvordan jeg kunne få hjelp. [...] Jeg ringte rett og slett politiet, jeg. Så da fikk jeg hjelp av dem. Jeg ble henta av politiet, så ble det på en sånn institusjon, hvor de fleste ungdommene hadde problemer med sine foreldre. Så jeg bodde sammen med dem, en kort periode, frem til jeg fikk saksbehandler og de skulle behandle saken min. De skulle finne et sted til meg. [...] Jeg trengte jo oppfølging. Når man er 16 år og kommer til Norge, så går det ikke å gjøre alt selv. Så heldigvis kom jeg gjennom den perioden også. Nå bor jeg i leilighet. Eget liv.

I dette tilfellet var det offentlige en reell hjelp ved å gi den støtten som skulle til for å oppleve uavhengighet og unngå ekskludering. Flere av våre informanter har på denne måten blitt hjulpet av barnevern eller ulike hjelpepersoner til å finne sin egen vei. Men som nevnt er det også mange av våre informanter som har opplevd å bli ekskludert av offentlige instanser. Unge nyankomne innvandrere må relatere seg til instanser som UDI, politiet, det lokale flyktningkontoret, og mange unge voksne med innvandrerbakgrunn må henvende seg til NAV (Fangen 2006). Måten offentlige saksbehandlere relaterer seg til de unge på, oppleves ofte som rigid og lite empatisk. Mange av dem vi har intervjuet, forteller om at de føler de ikke blir hørt i møte med det offentlige Norge, som norsksomaliske Ayaan (24):

Cecilie: Er det noe du har opplevd som ydmykende etter at du kom til Norge?

Ayaan: Ja, hvis du går på sosialkontoret. [...] For da går du der, så spør du om hjelp, og de som sitter der og bestemmer, gir deg ikke det svaret

du trenger. Du får ikke svar på de spørsmålene du stiller. [...] Du blir lei, du begynner å tenke på hvorfor i helvete skal du gå dit. Fordi de sier ting på en litt stygg måte, for eksempel: «Ja, hvordan tror du det er her. Du må jobbe, du må gjøre det, det er ikke bare å komme her og si at du trenger det og det.» Men hva skal man gjøre? Av og til trenger man penger til mat, til husleie eller til et eller annet. Så da må du søke, da må du vente til søknaden er behandlet, ingen sier deg noen trøstens ord. Alt er negativt, de sier: «Ja, vi vet ikke, du må bare vente».

Det frustrerende i dette tilfellet henger også sammen med opplevelsen av at saksbehandleren tror den unge ikke skjønner hvordan det er «her» i Norge. Enkelte av de unge opplever at de på denne måten ikke blir godt nok informert om hvilke rettigheter de har, og at de ikke blir hørt og ivaretatt når de henvender seg til det offentlige for å få hjelp. Det er særlig de som kommer til Norge på egen hånd og trenger hjelp til å klare seg selv, som beretter om slike erfaringer. De unge med innvandrerbakgrunn vi har intervjuet som kom til Norge som barn (eller er født her) og har gått alle, eller de fleste av sine skoleår, i norsk skole, sier gjennomgående at de kjenner systemet og vet hvordan de skal manøvrere innenfor det. Kjennskap til «systemet» og hvordan det virker, kan i seg selv bidra som en buffer mot slike ekskluderingsprosesser (Fangen 2006:88).

Konklusjon

I denne artikkelen har jeg analysert opplevelser av ekskludering blant unge voksne med innvandrerbakgrunn. Jeg har ikke konsentrert meg om arenaene som tradisjonelt blir sett på som ekskluderingsarenaer, som utdanning og arbeid, men i stedet sett på ulike arenaer som er preget av den relasjonelle, den stedlige og den politiske dimensjonen. I en del av eksemplene jeg har tatt for meg, ser vi at opplevelsen av tilhørighet og opplevelsen av utstøting ikke alltid kommer som følge av bestemte hendelser eller av at bestemte andre foretar en ekskluderende handling.

Ekskludering er en dynamisk prosess, den har komplekse årsaker, og den utfolder seg på mange ulike arenaer (Room 1999, Weil mfl. 2005). Jeg har rettet søkelyset mot de unges relasjon til nabolag – og mer generelt i hvilke områder av byen – eller av landet – de føler seg vel, og i hvilke de føler seg fremmede. Jeg har vist eksempler på at noen unge skaper egne hierarkier mellom ulike steder, men også dels selv benytter de samme hierarkier som brukes i offentligheten (ved å se på høy «innvandrerandel» som noe uønsket). Hvor de føler seg hjemme, og hvor de føler seg fremmede, handler også

om hvem de ønsker å være i fremtiden. Særlig blant dem som er utdannings- og jobbmessig ambisiøse, er det en del som ikke vil assosieres med stigmatiserte boområder. Men også blant unge som ikke sikter etter høystatusyrker og -utdanninger, er det enkelte som vil vekk fra innvandrer-tette bydeler fordi de føler seg mer fri til å handle som de vil, når de bor i steder med færre innvandrere.

Det er ikke alltid de unge føler seg ekskludert av konkrete personer. Som enkelte av eksemplene i denne artikkelen viser, kan det også være en mer generalisert opplevelse av ekskludering fordi de ikke identifiserer seg med bestemte grupper i sitt nærmiljø, om det nå er «den pakistanske gjengen» som henger på kjøpesenteret i drabantbyen, eller voksne fra majoritetsbefolkningen på t-banen som stirrer uten å gi noen tegn til anerkjennelse. Men også klart ekskluderende handlinger, som gaterasisme og fordomsfulle bemerkninger, kan relativiseres av de unge, især blant dem som har en solid grunnmur gjennom egne etnisk blandede nettverk og statuspreget posisjon i samfunnet. Blant enkelte andre, særlig dem som selv er nyankomne innvandrere, kan slike opplevelser virke skremmende og altoverskyggende.

Ved å bruke et livshistorieperspektiv kan vi se hvordan ulike nærmiljøer har hatt innflytelse på en person over tid. For en del som har opplevd grov rasisme når de kom som innvandrere til en liten bygd, kan det å senere flytte til storbyen og få et bredere nettverk gjøre at de kan relativisere sine tidligere opplevelser ved å se at ikke alle er rasister. Mange unge med innvandrerbakgrunn har opplevd gjentatte oppbrudd og overgangen fra å bo på et lite sted til å flytte til storbyen. De ulike stedene aktiverer ulike opplevelser av inkludering og ekskludering. Opplevelser av politisk ekskludering er relatert til den stedlige dimensjonen på den måten at den forekommer oftere i boområder preget av fattigdom og deprivasjon, som i indre del av byen, i perifere drabantbyer eller i fattige bygdemiljøer (Geddes 1995:8).

Wimmer og Schiller (2002) hevder at samfunnsforskningens interesse for innvandreres politiske aktivitet og deres liv for øvrig tradisjonelt har hatt en underliggende tanke om innvandrere som potensielt illojale mot nasjonalstatens normer og verdier, som kulturelt forskjellige og som sosialt marginale, jamfør Robert Parks (1928) berømte artikkel om innvandring og «*The Marginal Man*». I Parks artikkel skriver han om sammenbruddet av den sosiale orden som følge av at samfunnet blir invadert av fremmede (1928:885). Mitt poeng er å studere i hvilken grad unge med innvandrerbakgrunn opplever at de blir *gjort* forskjellige på ulike arenaer: i nærmiljøet eller av ulike personer i deres omgivelser, samt om de opplever å bli snakket til og å bli hørt i politiske sammenhenger eller når det offentlige foretar beslutninger som gjelder deres liv.

Ved å studere dette ut fra de unges eget perspektiv får vi et sammensatt bilde som ikke utelukkende viser marginalisering, men som i stedet viser et komplekst bilde av parallelle inkluderings- og ekskluderingsprosesser på ulike arenaer. Ekskludering fra arbeidslivet trenger ikke være katastrofalt hvis en ung innvandrer er inkludert og aktivt deltagende på andre arenaer, som i frivillige organisasjoner eller fritidsaktiviteter. Ved ikke bare å begrense forskningsområdet til arbeid og utdanning, men snarere se inkludering og ekskludering på ulike arenaer i sammenheng kan vi få et helhetlig bilde av sosial ekskludering og inkludering i en enkeltpersons liv. For den enkelte kan bildet også endre seg over tid. De unge forholder seg ulikt i møte med ekskludering, og deres reaksjonsmåte endres over tid og i ulike sammenhenger: fra passivitet og aksept til aktiv motstand og handling.

Litteratur

- Aalandslid, V. (2006). Så er det likevel noe(n) som stemmer – om valgdeltagelsen blant den ikke-vestlige innvandrerbefolkningen. *Samfunnsspeilet* nr. 4, s. 111–115
- Alghasi, S., K. Fangen og I. Frønes (2006). *Mellom to kulturer*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Back, L. (2008). «*Endz and Sides*»: *Youth Gangs, Post Code Patriotism and Mapping Landscapes of Multiculture and racism*, key note. NYRIS, Lillehammer, 14. juni.
- Body-Gendrot, S. (2002). Living apart or together with our differences? French cities at a crossroads. *Ethnicities* 2(3): 367–385.
- Bourdieu, P. (red.) (2002). *The Weight of the World. Social Suffering in Contemporary Society*. Cambridge: Polity Press.
- Eidheim, H. (1987). Assimilation, ethnic incorporation and the problem of identity management. I: Eidheim, H. (red.): *Aspects of the Lappish minority situation*. Occasional papers in social anthropology, nr. 14. Antropologisk institutt, Universitetet i Oslo.
- Esping-Andersen, G. (1990). *The three worlds of welfare capitalism*. Cambridge: Polity Press.
- Fangen, K. (1992). *Tysklands nye ungdom – DDR-ungdom i overgangen til det kapitalistiske samfunn*. Magistergradsavhandling (sosiologi). UNG-forsk-rapport nr. 1.
- Fangen, K. (2006). Humiliation Experienced by Somalis in Norway. *Journal of Refugee Studies*, 19(1): 69–93.
- Fangen, K. (2007). Citizenship among young adult Somalis in Norway. *Nordic Journal of Youth Research (YOUNG)*, 15(4):413–434.

- Fangen, K. (2008a). *Identitet og praksis. Etnisitet, klasse og kjønn blant somaliere i Norge*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Fangen, K. (2008b). *An analytical framework for analysing the inclusion and exclusion of young immigrants – The case of young adult Somalis in Norway*, key note. NYRIS, 15. juni.
- Fangen, K. (2010, kommer). Social Exclusion and Inclusion of Young Immigrants – Presentation of an Analytical Framework. *Nordic Journal of Youth Research (YOUNG)*, nr. 2.
- Fløtten, T. (2003). The relationship between poverty and social exclusion – a conceptual discussion. I: Heggen, K. mfl. (red.): *Marginalization and social exclusion*. konferanserapport, Møreforskning, Ålesund.
- Geddes, M. (1995) *Poverty, excluded communities and local democracy*, CLD research report nr. 9, London: Commision for local democracy.
- Goffman, E. (1963) *Stigma: Notes on the management of spoiled identity*. Englewood Cliffs: Prentice Hall.
- Goffman, E. (1967). *Interaction ritual. Essays on face to face behavior*. Chicago: Aldine.
- Heggen, K. (2003). An introduction to the main concepts: Marginalization and social exclusion. I: Heggen, K. mfl. (red.): *Marginalization and social exclusion*. konferanserapport, Møreforskning, Ålesund.
- Heidar, K. M. og A. J. Semb (2007). Nyliberalistfri sone? Debatter om statsborgerskap, stemmerett og samemantallet i Norge. I: P. K. Mydske, D. H. Claes og A. Lie (red.): *Nyliberalisme – ideer og politisk virkelighet*. Oslo: Universitetsforlaget, 322–342.
- Jacobsen, C. M. (2006). *Staying on the Straight Path – Religious Identities and Practices among Young Muslims in Norway*, Doktoravhandling, Universitetet i Bergen.
- Kusow, A. (2004). Contesting stigma: On Goffman's assumptions on normative order. *Symbolic Interaction*, 27(2): 179–197.
- Lewin, K. (1948). Self-hatred among Jews. I: K. Lewin *Resolving social conflicts*. New York: Harper & Brothers.
- Lindner, E. G. (2000). *The psychology of humiliation: Somalia, Rwanda, Burundi and Hitler's Germany*. Doktorgradsavhandling (psykologi). Oslo, Institutt for psykologi, Universitetet i Oslo.
- Olsen, B. (2009). *Unge innvandrere i arbeid og utdanning. Er innvandrerungdom en marginalisert gruppe? 4. Kvartal 2007 Hvor forskjellige er de i forhold til majoriteten?* Statistisk sentralbyrå, notat nr. 41.
- Park, R. (1928). Human migration and the marginal man *The American Journal of Sociology*, XXXIII(6): 881–893.

- Percy-Smith, J. (2000). Political exclusion. I: J. Percy-Smith (red.) *Policy responses to social exclusion: Towards inclusion?* Buckingham: Open University Press.
- Prieur, A. (2004). *Balansekunstnere – Betydningen av innvandrerbakgrunn i Norge*. Oslo: Pax.
- Raaum, O. mfl. (2009). Young and out: An application of a prospects-based concept of social exclusion. *The Journal of Socio-Economics*, 38:173–187.
- Rogstad, J. (2007). *Demokratisk fellesskap – Politisk inkludering og etnisk mobilisering*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Room, G. J. (1995). *Beyond the threshold: the measurement and analysis of social exclusion*. Bristol: Policy Press
- Room, G. J. (1999). Social exclusion, solidarity and the challenge of globalization. *International Journal of Social Welfare*, 166–174.
- Sandberg, S. (2005). Stereotypiens dilemma – Iscenesettelser av etnisitet på «gata». *Tidsskrift for ungdomsforskning* 5(2):27–46.
- Sandberg, S. og W. Pedersen (2007). *Gatekapital*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Schultz, J.-H. (2007). *Ungdom og rus – Innvandrerungdom møter norske alkoholvaner*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Sernhede, O. (2002). *AlieNation is my nation – Hip hop och unga mäns utanförskap i Det Nya Sverige*. Stockholm: Ordfront förlag.
- Taylor, C. (1994). *Multiculturalism – Examining the Politics of Recognition*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press.
- Taylor, C. (1998). The dynamics of democratic exclusion. *Journal of Democracy*, 9(4):143–56.
- Van Dijk, T. A. (1992). Discourse and the denial of racism. *Discourse and society*, 87–118.
- Vestel, V. (2004). *A community of differences: hybridization, popular culture and the making of social relations among multicultural youngsters in «Rudenga», East side Oslo*, dr.avhandling. NOVA-rapport, nr. 15.
- Wacquant, L. (2007). Territorial Stigmatization in the Age of Advanced Marginality. *Thesis Eleven*, 91:66–77
- Weil, S. W., D. Wildermeersch og T. Jansen (2005). *Unemployed Youth and Social Exclusion in Europe – Learning for inclusion?* Hampshire: Ashgate.
- Wimmer, A. og N. G. Schiller (2002). Methodological nationalism and the study of migration. *Archive of European Sociology*, XLIII, 2:217–240.

Noter

1. Takk til Kirsten Fossan, Ferdinand Andreas Mohn, redaksjonen i TfU, samt to anonyme fagfeller for kommentarer til denne artikkelen.
2. Andre steder skriver jeg da også om sosial ekskludering på disse arenaene (se Fangen 2008b, 2010).
3. Prosjektet er finansiert av EUs sjuende rammeprogram (Socio-Economic Sciences and the Humanities) under Grant agreement nr. 217524. Metoden i prosjektet er mer utførlig beskrevet på prosjektets nettside <http://www.iss.uio.no/forskning/eumargins/index.html>.
4. Harald Eidheim (1987) har beskrevet denne prosessen blant norske samer, og Kurt Lewin (1948) har beskrevet en slik prosess blant jøder.
5. <http://www.ssb.no/emner/02/01/10/innvbef/tab-2009-04-30-13.html>
6. Ifølge Sveinung Sandberg og Willy Pedersen (2007) har de fleste av narkotikahandlerne langs Akerselva afrikansk bakgrunn, og mange er opptatt av «gangsta»-stilen.
7. Kjøreringer foretatt av Tormod Øia på bakgrunn av Ung i Norge 2006, publisert i Fangen (2008:169).

Summary

Social Exclusion of Young Adults with Immigrant Backgrounds – Relational, spatial and political dimensions

While research on social exclusion tends to focus on education and employment, this article focuses on the relational, spatial and political dimensions of social exclusion. These dimensions suggest a highlighting of the individual's feeling of belonging, identity and acceptance. The main point is to emphasise how young people with immigrant backgrounds define their situation and how they develop strategies to avoid being excluded. The empirical examples are taken from a project on social inclusion and exclusion of young adults with immigrant background in seven national contexts (EUMARGINS, 2008–2011).